

AN N M E L D E L S E R

THE DIVERSITY OF WOMEN'S MOVEMENTS

Hilda Rømer Christensen, Beatrice Halsaa, and Aino Saarinen (eds.): Crossing Borders. Remapping Women's Movements at the Turn of the 21st Century. University Press of Southern Denmark, 2004, 371 pages. Price: 278 kr.

This edited volume results from the research network *Women's Movements and Internationalisation: The 'Third Wave'?*, funded by the Nordic Academy of Advanced Studies (1997-2002). The network included scholars from various social science and humanistic departments, representing a range of interests within women's and gender studies. This review examines the extent to which the anthology fulfils its dual promise of "mapping a broad range of issues" and offering "re-narrations and re-locations of one of the major social movements of the 20th century and [...] fresh analysis of its latest trends". The review comments on most of the chapters and is structured along the book's five parts.

Construction and Deconstruction of Feminisms

In part one Solveig Bergman offers a refreshing perspective on how to compare women's movements in different countries. The empirical focus is on West-Germany and Finland, but her analytical approach is useful for comparative studies of women's movements in a

variety of contexts. One of the challenges in comparative research is to gain access to data from women's movements in different countries, and not the least to achieve comparable data. Bergman's focus is on "autonomous, grassroots oriented feminism and not on formal-hierarchical women's organisations" (p. 32).

Elisabeth Lønnå has written one of the more original contributions in this book. Her conclusion that "there can be no wave theory" certainly goes against the grain of many feminist analyses that have applied the concept of 'waves' in attempts to identify historical periods of intense feminist activism. The gist of her argument is that, looking only at historical periods where feminists have been particularly active and identifying these periods as 'waves', we risk missing out on all the feminist activities that are ongoing on a more continual basis. Indeed, the less spectacular activities that take place in between waves or crests must according to Lønnå be regarded as "the normal condition" of feminism (p. 46). Leena Laine, who in part two of the book argues that the identification of particular historical periods as 'first' or 'second' wave feminism does not do justice to periods of higher than usual activities in the women's sports movements in Norway, Finland and Sweden, offers support to Lønnå's argument.

Drude Dahlerup, on the other hand, objects to Lønnå's rejection of the wave concept by saying that, although the

feminist movements in various countries may be identified with different time periods and hence different wave lengths and times, this is more a reflection of historical differences than of conceptual confusion among researchers (p. 72). Moreover, says Dahlerup, the fact that one can identify periods of feminist activities between different waves does not imply a falsification of “the thesis that the feminist movement has had its ups and downs in terms of activity, mobilization, visibility and impact” (p. 68). Dahlerup has applied the term ‘wave’ in her own work on the feminist movement in Denmark, but is very much aware that both the concept and a theory of common causes behind such waves have their shortcomings.

Sources of Activism

In a thorough analysis of academic feminism in Norway from 1880 to 1980, Beatrice Halsaa is concerned with naming and constituting academic feminists as “a social movement, a women’s studies movement” (p. 83). Like Bergman and Dahlerup, Halsaa uses social movement perspectives such as “political opportunities, mobilizing structures and cultural framing” (p. 83) to aid her analysis of women’s access to higher educational institutions. Next Hilda Rømer Christensen turns to religion as a source of activism and provides an interesting analysis of the *Young Women’s Christian Association* (YWCA) in an effort to show how organisations that are not so

readily identified with feminism may actually have offered “a reservoir for consciousness building and for the maintaining of practical community based projects”. In some cases, this reservoir translated into well-mannered political networking, such as the YWCA’s cooperation with the International Labour Organisation, ILO, in support of protective labour legislation for women.

International Fora and Transnational Networks

In part three the authors are concerned with international and trans-national forms of feminism, and the previously dominant Nordic perspective loses ground. Naihua Zhang offers a rare view of the development of the feminist movement in China through an empirical analysis of the unintended consequences of hosting the 1995 United Nation’s Fourth World Conference on Women in Beijing. Zhang looks specifically at the effects of the conference on Chinese women and the women’s movement, and suggests that “the Conference became the seminal event that marked China’s integration into the international women’s movement” (p. 172).

On her part, Alena Heitlinger is concerned with Czech women’s groups, and in particular how such groups have developed and maintained cross-border links with international organisations and with national organisations in other countries. In the Czech case, argues Heitlinger, “transnational networking and for-

eign funding have given Czech women greater political voice, and empowered them in their struggle for equality, social justice, and the building of a democratic civil society” (p. 199).

Violence and Care

In part four, Natalia Khodyreva writes about trafficking in women from an activist’s viewpoint. Cecilia Milwertz looks at two specific attempts by women in China to establish organisations dealing with domestic violence against women, and makes the interesting observation that Euro-North American women’s movements have been influenced by various aspects of women’s experiences in communist China. Aino Saarinen reflects on attempts by a network of scholars and activists to create and sustain dialogue between Nordic and Russian feminists on the topic of crisis centres in the Barents region. Saarinen shows how the concept of transversalism and the techniques of rooting and shifting, developed by Nira Yuval-Davis, have been useful in order to sustain the network. Lastly, Chiara Bertone compares policies on fathers’ leave in Denmark and Italy.

Multiculturalism – Globalisation

In part five, Pauline Stoltz draws on prominent feminist theoreticians in her discussion of the ways in which feminist academics contribute to patterns of inclusion and exclusion in their analyses of the feminist movement. She is particularly concerned with the

invisibility of black, immigrant and refugee women's political activism among white scholars. This invisibility is caused by white scholars' ignorance of alternative political strategies used by ethnic minority women outside traditional party and parliamentary politics. Such strategies are often played out in the context of voluntary organisations which focus on issues related to citizenship, human rights and law (p. 311).

Conclusion

In terms of fulfilling its promise of "mapping a broad range of issues", the anthology is right on target. It is very diverse, and examines a variety of expressions of feminist movements and activities in different parts of the world. In terms of the promise to offer "re-narrations and re-locations of one of the major social movements of the 20th century and [...] fresh analysis of its latest trends", however, the anthology is more mixed. Some of the authors engage the reader by offering fresh insights and perspectives, while others do not manage to lift their analysis from the descriptive level. While the book sometimes succeeds in linking Nordic and inter- and transnational women's movements, an underlying tension is that between an explicitly stated Nordic focus on women's movements (p. 9) versus an equally explicit global and international focus. Many of the contributions will provide interesting reading for students and scholars alike in the fields

of women's and gender studies.

*Line Nyhagen Predelli, Dr.
Centre for Research in Social
Policy, Loughborough University*

WOMEN, QUOTAS AND POLITICS

*Drude Dahlerup (red.):
Women, Quotas and Politics,
Routledge, 2006, 312 sider.
Pris: 889.95 kr.*

Kønkvotering ved valg er en global trend og antallet af lande der har introduceret en form for kvotesystem er meget større end man skulle forvente ud fra den hjemlige debat. Dette dokumenteres i bogen *Women, Quotas and Politics*, redigeret af Drude Dahlerup. Bogens forfattere gennemgår brug af kvoter i Skandinavien, Latinamerika, Afrika syd for Sahara, Balkan, de arabiske lande, Vesteuropa og Sydøstasien, samt bringer en række casestudier fra enkeltlande. En sådan tilgang, der inddrager flere lande, understreger at kvotering er et komplekst spørgsmål, *Women, Quotas and Politics* illustrerer på overbevisende måde de teoretiske og metodologiske problemer og gevinster ved at studere diskurs, implementering og resultater i forbindelse med kvotesystemer på tværs af lande.

I mange år var de skandinaviske lande førende, når det gjaldt kvinderepræsentation, men i 2003 fik Rwanda 48,8 % kvinder i parlamentet og passerede dermed Sverige som det land med flest kvinder. Selv om

situationen i Rwanda kan siges at have været speciel er den alligevel betegnende for en ny trend, 'the fast track', hvor lande gennem brug af kvotering har haft held til at ændre tidligere tiders lave kvinderepræsentation.

Kvinderepræsentation i nationale parlamenter er en historie om langsom fremgang fyldt med forhindringer. Kvinders underrepræsentation i politik er imidlertid blevet et varmt politisk emne, og i dag konstrueres kvinder mange forskellige steder i verden som en politisk relevant kategori med ret til repræsentation. Selv om kvotesystemer er højst kontroversielle, har lande over hele verden i løbet af de sidste 15-20 år valgt at introducere forskellige former for kønskvotering.

Hvad er kvotering

At introducere kønskvotering er altid kontroversielt og debatterne om dette emne er ofte forvirrende og uforståelige, hvis ikke man får italesat de bagvedliggende mere eller mindre skjulte antagelser og forestillinger om kvinder og kvinders position. Her leverer Carol Bacchi i et indledende kapitel en nyttig afklaring omkring en række teoretiske begreber i debatten omkring kvoter: lighed, repræsentation, medborgerskab og rettigheder.

Kvotering er mange ting. Kvoteordninger kan rette sig mod at skaffe flere kvinder blandt a) dem der overhovedet bliver betragtet som mulige kandidater b) dem der faktisk bliver opstillet c) dem der bliver valgt. De fleste kvotesyste-

mer retter sig mod b) i form af frivillige regler om kønskvotering ved opstilling af kandidater i de politiske partier. I modsætning hertil står love eller andre statslige forordninger (lovgivningsmæssige kvoter), der direkte stiller krav om en vis andel kvinder blandt de valgte eller reserverer et antal pladser specielt til kvinder.

De skandinaviske lande har været det sted, hvor der har været relativt flest kvinder i de nationale parlamenter. De har været karakteriseret ved en langsom udvikling med en gradvis vækst i kvinderepresentationen. Dette er tidsmæssigt faldet sammen med, at kvinderne er kommet ud på arbejdsmarkedet og der har været en tendens til at antage, at problemet med de manglende kvinder i parlamenterne vil løse sig i takt med kvindernes større samfundsmæssige deltagelse. I afsnittet om de skandinaviske lande fremhæver forfatterne imidlertid, at det faktisk tog 70-80 år fra kvinderne fik valget og til man nåede op på 30-40 % kvinder blandt de valgte, og selv om den skandinaviske model på mange måder har været en inspiration for kvindebevægelser i andre lande, så er ideen om den gradvise udvikling under pres. Tilslutningen til 'the fast track' f.eks. i form af kvotering er udtryk for, at kvinderne (og dele af det politiske system) i mange af de nye lande ikke vil vente lige så længe på en ligelig repræsentation.

Kvoter og samfundsmodel

Bogen illustrerer interessante regionale variationer i typer af

kvoteordninger. I Latinamerika er lovgivningsmæssige kvoter det foretrukne middel, mens reserverede pladser er det mest almindelige i de arabiske lande, i Sydøstasien og i Afrika. Frivillige regler om kønskvotering ved opstilling af kandidater i de politiske partier er det foretrukne middel i de vestlige lande, men bruges også i Afrika. Richard E. Matland viser i et afsluttende kapitel, at der er klare forbindelser mellem grad af demokrati, valgordning (enkeltmandskredse eller kredse med flere repræsentanter) og valg af kvoteordning, hvor frivillig partikvotering er den foretrukne model i (vestlige) demokratier.

I studiet af en række vestlige demokratier introducerer Mona Lena Krook og hendes medforfattere, begrebet 'bløde' kvoter, der består af en kombination af indirekte kvoteringsordninger og hensigts-erklæringer, og de viser hvorledes modeller for medborgerskab påvirker landenes valg af kvoteordninger. I den liberale diskurs fremhæves det, at kvoter vil have negative konsekvenser for samfundet og for kvinderne selv, fordi mindre kvalificerede kvinder bliver valgt eller fordi valgte kvinder opfattes som mindre kvalificerede. Her diskuterer man ikke årsagerne til underrepræsentationen og holdningen til kvoter knyttes sammen med en generel ide om 'chancelighed' og individuelt ansvar. Her finder man fortrinsvis 'blød' kvotering og i en nogen udstrækning frivillige partikvoter. I modsætning hertil står den mere korporatistiske diskurs,

der lægger vægt på 'resultatlighed' og først og fremmest ser samfundsordenen som kilde til eventuelle uligheder. Her ses en kollektiv ansvarlighed som det primære forandringspotentiale og disse samfund vil være mere tilbøjelige til at acceptere egentlige kvoter.

Dette synspunkt spidnes til i afsnittet om Afrika. Her er erindringen om den koloniale fortid stadig levende og her finder man flest eksempler på 'the fast track'. I Afrika er kvotering efter køn kun en af mange opdelinger der tages hensyn til, når repræsentation skal fastsættes. Diskursen omkring 'the fast track' fører kvinders underrepræsentation tilbage til diskrimination og eksklusion. Her ses kvotering som et udtryk for, at samfundet erkender dette og vælger at skære igennem ved at give de underrepræsenterede særlige vilkår. Det er klart, at et sådant synspunkt vil møde mindre modstand i nyligt afkoloniserede lande, hvor de nye eliter af historiske grunde vil have sværere ved at slå igennem med en liberalistisk diskurs om 'chancelighed'.

En god og nyttig bog

Women, Quotas and Politics er både videnskabeligt og strategisk begrebsafklarende og formidlingen er god. Samtidig indeholder den et væld af konkrete eksempler fra lande over hele verden, der kan tjene til at sætte enhver diskussion om kvoter i perspektiv.

Det er et gennemgående træk i bogen at kvoter først og fremmest betragtes som et midlertidigt tiltag, der (måske)

kan bruges til at kick-starte andre processer der myndiggør kvinder. Forfatterens ærinde er ikke at tage stilling til om kønskvotering er positivt eller negativt for kvinder eller for demokratiet, men de vil undersøge under hvilke omstændigheder kvoter kan gøre en forskel. Bogens fortjeneste – blandt mange andre – er, at den viser hvorledes holdningerne til kvotering er uløseligt forbundet med overordnede politiske opfattelser.

I dansk sammenhæng kan man næppe forestille sig kvoter ved valg til folketing eller kommunalbestyrelser, fordi ligestillingen på det politiske område er kommet relativt langt. På den anden side halter Danmark bagefter de lande vi plejer at sammenligne os med, når det f.eks. gælder kvinder i forskning eller i ledende stillinger i det private erhvervsliv. Netop nu er diskussionen om kønskvotering til virksomhedsbestyrelser efter norsk mønster igen blevet aktuel efter at en ny undersøgelse har vist, at Danmark ligger tredjesidst i EU når det gælder andelen af kvindelige erhvervsledere. Har man læst *Women, Quotas and Politics* står man godt rustet til at tage del i den diskussion.

*Inge Henningsen, lektor
Institut for Matematiske Fag,
Københavns Universitet*

MÅN I NORDEN

Jørgen Lorentzen och Claes Ekenstam (red.) (2006): Män i Norden. Manlighet och modernitet 1840-1940. Gidlunds förlag. 284 sider. Ill. med sort/hvide fotos.

Dette er en fin, velskrevet og meget velkommen bog indenfor det forholdsvis nye forskningsfelt: maskulinitetsstudier.

Bogen handler om mandlighedskonstruktioner i Norden i perioden 1840 til 1940, og på dette punkt er den meget informativ. Det samme er den, hvad angår ny maskulinitetsforskning, både belyst teoretisk og demonstreret i praksis.

Bogens erklærede formål er at forstå de processer der har formet de nordiske landes mandligheder på overgangen til det moderne. Dens tese er, at moderniteten medførte grundlæggende forandringer i forståelsen af det mandlige og at dette er nært koblet til grundlæggende samfundsforandringer som industrialisering, urbanisering og rationalisering.

Nye tolkninger af mandlighed skabtes samtidigt med at ældre idealer omstøbtes.

Nye mandighedsidealere bidrog til at forme de nordiske lande, så for at forstå 'det nordiske' kræves også en forståelse af dets mandligheder.

Bogens bidragydere, fem mænd og tre kvinder, kommer fra Sverige, Norge, Finland og Island, og repræsenterer forskellige faglige tilgange i kraft af deres fag: historie, etnologi og litteratur. Denne tværfaglighed er en stor vinding.

Bogens otte kapitler er tematiske. Periodens centrale mandetyper og roller er fortrinsvis valgt efter socialhistoriske kriterier: borgeren, bonden, arbejderen, der får hver sit kapitel. Væsentlige temaer i maskulinitetssammenhæng som faderrolle, forholdet maskulinitet og vold, maskulinitet og seksualitet får hvert sit kapitel, og endelig afsluttes med et meget givende kapitel om ligestilling.

C. Ekenstam introducerer i første kapitel den teoretiske baggrund, hovedsageligt hentet i den angloamerikanske forskning med navne som R.W. Connell, G. Mosse, M. Kimmel og T.W. Laqueur. Her er på ingen måde tale om næsegrus beundring, men om stillingtagen, der rækker fra inspiration til kritik. Fælles for alle bidragyderne til bogen er opfattelsen af maskulinitet som konstruktion, og erkendelsen af, at der eksisterer en mangfoldighed af maskuliniteter, ofte også samtidigt i et samfund og ofte i dynamisk samspil.

Bekræftes bogens tese i de enkelte undersøgelser? Ja, ingen tvivl om det. D.Tjeder giver i kapitel 2 et levende indtryk af den svenske middelklassemands ideale og vanskeligt opretholdt mandlighed. Selvsikker men samtidigt urolig for sin nyvundne magtposition. Han må profilere sig over for aristokratiet, som han opfatter som udsvævende og slapt, og over for den fremvoksende arbejderklasse, som mangler de sande mandedyder som kontrol, karakterstyrke og stabilitet. Arbejderne i Sverige er i den behandlede periode af mange slags. Etnologen E. Jo-

hansson beskriver det store lands mange forskellige mandroller og typer, tilhørende grupperinger som omfarende sæsonarbejdere, jernbanearbejdere, skovhuggere, og de mere stationære landarbejdere. De to vigtigste mandeideal/typer blandt arbejderne selv er den voksne karl, tavs, sindig og handlekraftig, og den mere spektakulære yngling med charme, fortælleglæde og uden angst for et rask slagsmål og våde varer. Bonden er i disses øjne tung og træg. Men i andres øjne, nemlig det velformulerede og litterære borgerskabs, har bonden en helt anden status. Det gælder overalt i de nordiske lande også i Danmark, der her dukker frem i A.Östmans kapitel. Bonden står i de nordiske lande i 1800-tallets anden halvdel nærmest som en garant mod de tab moderniseringen kan forårsage. Forestillingerne om forhistoriske mandsforbund og en fri demokratisk bondestand bruges flittigt i det fremvoksende demokrati. Det er desuden et fællestræk for de nordiske lande, at begrebet nationalkarakter er knyttet til det rurale.

I J. Lorentzens kapitel om fædrene demonstreres hvorledes fædre var stærkt knyttet til hjem og børn i den første del af perioden, og det hævdes, at den opdeling i to sfærer, en privat og en offentlig, som hersker udenfor Norden, ikke er så markant her. Fædre var blandt andet til stede ved børnefødsler til langt op i 1900-tallet. Det var næppe faderrollen der blev svækket i perioden. Men det er muligt, at hjemmets betydning svækkedes

i takt med demokratiseringen, også af familien. Denne studie bidrager til at korrigere den almindelige opfattelse af den vesteuropæiske udvikling.

Det samme kan siges om J. Lilieqvists kapitel om seksualitet. Her gendrives forestillingen om en lige evolution fra det Victorianske seksualitetssyn til moderne liberal indstilling. Det hævdes, at der var et ligeså liberalt syn på før- og udenforægteskabelig sex i 1800-tallet som i vor tid. Det ser derfor ikke ud til, at det først og fremmest er adgang til prævention, der har været afgørende for seksualitetens udfoldelse. Snarere, hævdes det, er det ud sigten til et godt liv, der fra 1930'erne får unge mænd til at holde igen og til at satse på at stifte hjem og familie.

Omkring 1900 forstærkes det heteronormative syn på kærlighed og seksualitet. Og det homoseksuelle feminiseres. Den moderne berøringsangst og emotionelle distance mellem mænd indfinder sig.

K.Kolnars kapitel om vold rummer to fine case stories, som viser voldens konstituering som en integreret del af mange former for maskulinitet. I 1800-tallet bliver vold og administrationen af den et nationalt anliggende. Det bliver et dilemma i mandsidealet at forlige manden som kriger med manden som civil medborger.

S. Matthiasdottirs kapitel om ligestillingen rummer en fin historisk orientering om ligestillingskampen, ikke mindst om mænds betydning heri generelt. Den islandske historiker henter primært sit materiale fra Island, men har en vid hori-

sont og sætter forholdene grundigt i nordisk perspektiv. Ikke mindst i dette kapitel demonstres det klart, at den første nordiske feminisme, udfoldet i 1880'erne, prægede mænds opfattelse af sig selv og fremprovokerede en ny maskulinitet. For at forstærke mandsværdier blev det overalt i Norden almindeligt, at der nu satte fokus på kvindens særlige natur, der legitimerede hendes samfundsmæssige underordning, samtidigt med at hævde hendes moralske overlegenhed.

De fem forfattere skriver veloplagt og klart på deres eget sprog. Det islandske bidrag er dog skrevet på dansk.

Den læser man har i tankerne forekommer mig at befinde sig på akademisk niveau, især fordi der er meget at hente på det teoretiske område. Redaktørerne hævder, at bogens vigtigste teoretiske bidrag er påvisningen af, hvor frugtbart det kan være at fokusere på umandlighed, når man vil studere mandlighed. Ved at analysere umandlighedsretorikken i en bestemt diskurs kan man pege på kernen i mandlighedskonstruktionen.

Bogen er en samling nyttige studier i maskulinitetsdannelse i diverse områder og lag i de nordiske samfund i den valgte periode. Den understreger mangfoldigheden af maskuliniteter, og af disses sammenhæng med den generelle samfundsudvikling, og den viser, hvorledes Nordens mænd adskiller sig fra de andre vest- og sydeuropæiske. De sidstes maskulinitetsforestilling er generelt mere præget af det virile, macho'en, med et elegant udse-

ende, tøj og nu bil, hvor den nordiske mand helst vil føre sig frem mere stiltfærdigt, med hænderne skruet godt på og kroppen i god form. Det er mit indtryk, at det gælder både i nord og syd, at mænd er mindst ligeså afhængige af andre mænds opfattelser af hvad rigtig maskulinitet er, som af kvinders meninger herom. Homosocialiteten, forholdet mellem mænd, er en styrende faktor, og feminisering bruges ofte til at nedgøre mænd, som man vil distancere sig fra. Alle mænd synes dømt til konstant at bevise og forsvare deres mandlighed overfor andre – især andre mænd.

Savn og mangler? Ja, mer vil have mer! Kristendommen som faktor i mandskonstruktionen fylder ikke meget. Forholdet, at det er mænd, der bærer soldatens byrder, kunne godt have været mere fremtrædende i bogen. Men hvad vi har fået, er interessant og særdeles anbefalelsesværdig læsning!

Nanna Damsholt, dr.phil.

AT MAKSIMERE MULIGHEDERNE

Cecilie Nørgaard og Bonnie Vittrup: Skolens bog om køn og ligestilling. Informations forlag, 2006, Lærerevs bog 160 sider, Elevevs bog 131 sider. Pris: 378 kr.

Forfatterne til *Skolens bog om køn og ligestilling* skriver i forordet, at “[d]et er denne bogs intention at skabe en kvalificeret arena for åben debat

og information om køn og ligestilling. Ønsket er at nuancere drenge og pigers kønsopfattelser og ligestillingsbegreber, samt at minimere de konstruerede begrænsninger for kønne og derved maksimere mulighederne for at være, som man er” (s. 4). For den intention skal bogen have megen ros. Men rosen er ikke helt uden torne: Ind i mellem synes det som om, det bliver ved de gode intentioner.

Skolens bog om køn og ligestilling er et undervisningsmateriale, rettet mod grundskolens danskundervisning og inddelt i afsnittene indskoling, mellemtrin og udskoling. Hvert afsnit omfatter mellem 8 og 14 temaer, fx pigers og drenges legetøj (indskoling), køn i ord og idiom (mellemtrin) og religiøse og kulturelle kønsforhold (udskoling). *Elevevs bog* indeholder opgaver, tekster og billeder, *Lærerevs bog* desuden syv korte “inspirationsoplæg” til overordnede temaer (fx *køn i kulturer og religioner*), 34 kopiark og en litteraturliste.

Såvel *Lærerevs* som *Elevevs bog* er i A4-format, *Lærerevs bog* med gråbrunt omslag, *Elevevs bog* med knaldgult omslag, begge har det samme billede (lavet til bogen af Lars HUG) på forsiden: Et lysreguleringsignal, ikke det traditionelle med en rød stående mand og en grøn gående mand, men i stedet med en grøn gående kvinde og en grøn gående mand. Begge køn er altså ‘tilladte’, og begge køn er i bevægelse – og der skal næppe lægges for meget i, at kvinden og manden går i hver sin retning.

Lærerevs bog er i opslaget holdt i sort/hvidt, mens *Elevevs bog* er layoutet i (diskrete) farver og har farveillustrationer. I begge bøger er opgaverne forsynet med vignetter, der angiver, om opgaverne er tænkt løst som individuelle, par-, gruppe- eller klassebase-rede opgaver.

Layoutet er lækkert, det er klassisk og retrosmart på én gang. Som bruger bliver man inviteret inden for i et visuelt behageligt univers med små detaljer, der viser, at bogen ikke er fra forrige århundrede, uden at den er anmassende 2006-agtig. Den vil også kunne bruges om fem år. Og både små og store elever vil kunne føle sig hjemme i den.

Begrundelsen for at udarbejde undervisningsmateriale om køn og ligestilling hentes i folkeskolens formål: Skolen skal fremme “den enkelte elevs alsidige udvikling”, og her indgår kønnet ifølge forfatterne – og denne anmelder – som en selv-følge.

Derimod er det ikke en selv-følge for denne anmelder, at undervisningsmaterialet retter sig mod danskfaget, hvilket *Skolens bog om køn og ligestilling* vist også kun gør i forordet og i enkelte mere danskfaglige opgaver som fx tekstanalyser. Inspirationsoplæggene i *Lærerevs bog* peger også i billedkunstfaglige, historiefaglige, samfundsfaglige, religionsfaglige og naturfaglige retninger, og flere af opgaverne vil også kunne fungere i andre af grundskolens fag end dansk.

Når bogen alligevel præsenteres som en danskfaglig bog, skyldes det formodentlig

danskfagets største svaghed og største styrke: At alt – *alt* – kan blive danskfagligt, hvis der bare er lidt tekst og lidt billede. Danskfaget har det derfor med på en gang at svulme op og at blive udvandet, faget forpligtes på mangt og meget, som rettelig burde fordeles på en bredere fagrække. Således også emnerne køn og ligestilling.

Forstå mig ret: Jeg har stor forståelse for, at Nørgaard og Vittrup ønsker at målrette *Skolens bog om køn og ligestilling* mod et bestemt fag, så indkøb af og brug af bogen ikke falder ned mellem de enkelte fags bogindkøb og de enkelte fags timer. Men jeg håber, at dansklærerne gør deres billedkunst-, religions- osv. kolleger opmærksom på bogen og dens overfaglige muligheder.

Min altovervejende indvending mod *Skolens bog om køn og ligestilling* er, at den ikke i højere grad lever op til sin intention om at minimere begrænsningerne og maksimere mulighederne for den enkelte elev, også når det gælder køn og ligestilling.

Et eksempel: Det første tema til indskoling er “En køn familie? – om roller i familien”. Her er en af opgaverne at sætte sin familie på et stamtræ, og til det formål er der udarbejdet et kopiark med et stamtræ med “min far”, “mig selv” og “min mor” som de eneste fortrykte kategorier. I *Læreren bog* gøres der opmærksom på, at der er “plads til eventuelle papforældre og -søskende” (s. 40) – men fx mine børn, der har to mødre og ingen fædre, vil her blive begrænsede. Jeg kan godt se, at man ikke kan tage hen-

syn til samtlige familiekonstellationer på et fælles kopiark for Danmarks tusindvis af børn i indskoling, men når fokus er køn, ligestilling og maksimale muligheder, falder det mig alligevel i øjnene.

Et andet eksempel er hentet fra udskolingens tema “Sex til salg – om prostitution”. Her kan man i afsnittet “Om prostitution” læse i *Elevens bog*: “Ved prostitution forstås mænds køb af seksuel tilfredsstillelse af kvinder eller i sjældnere tilfælde piger, drenge eller mænd. I de senere år har også transvestitter og kønsopererede mænd været sælgere af seksuel tilfredsstillelse” (s. 93). Så langt så godt. Men resten af temaets tekster og opgaver har som forudsætning, at prostituerede er kvinder og kun kvinder. Et diskussionsspørgsmål lyder: “Når nu ingen ønsker prostitution for sin datter eller søster, bør man så tillade, at det sker for andre?”, et andet: “...skal man have fat i kvinderne, der sælger sex – eller mændene, der køber sex?” (*Elevens bog* s. 95). Jeg forestiller mig den dreng i udskoling, der bytter seksuel tilfredsstillelse med fx taletidskort med en voksen mand eller kvinde. Han får ikke et begrebsapparat om mandlig prostitution at tænke med i *Skolens bog om køn og ligestilling* – og det er ærgerligt, synes jeg.

Som det fremgår, er min indvending af en sådan karakter, at den let kan afvises af den gode lærer. Selvfølgelig bruges undervisningsmaterialet ikke ukritisk, selvfølgelig kender læreren sin klasse og ved, at i netop denne klasse er familie-

konstellationer sådan, og i netop denne sammenhæng vil det også være relevant at tale om prostitution som fx struktur. Selvfølgelig vil læreren kunne bruge bogen, fremhæve noget her og udelade noget der, så den lever op til sin intention om at minimere begrænsningerne og maksimere mulighederne for den enkelte elev.

For den lærer, der ser køn og ligestilling som væsentlige kategorier i den enkelte elevs alsidige udvikling, er der mange gode ideer at hente i *Skolens bog om køn og ligestilling*. Der er inspiration at hente i inspirationsoplæggene, der er valgte billeder og tekster i både *Læreren bog* og *Elevens bog*, flere tekster er skrevet særligt til bøgerne, der er gode arbejdsformer og gode arbejdsopgaver, både for lærer og elev.

Skolens bog om køn og ligestilling kan blive et godt arbejdsredskab i grundskolen.

Marianne Rasmussen,
cand.theol. og seminarilærer,
Den frie Lærerskole

LIGESTILLING? HVAD ER DET?

Helle Poulsen: *The Elusive Gender. The International Labour Organization and the Construction of Gender Equality. Ph.d.-afhandling, Statskundskab, Københavns Universitet, 2006, 223 sider. Pris: 150 kr.*

I årene efter FN's Fjerde Verdenskvindekonference i Beijing 1995 blev køns-mainstreaming den internationalt accep-

terede strategi til fremme af ligestilling mellem mænd og kvinder. Hellere end særlige projekter med henblik på integration af kvinder i udviklingsprocessen skulle man nu med mainstreamingsstrategien integrere kønsaspekter i alle dele af organisationernes programmer og projekter.

Erklæringer og vedtagelser af politikker og programmer er der masser af, men implementeringen halter, og virkeligheden på globalt plan har ikke ændret sig særligt meget til det bedre hvad kønsligestilling angår. Af samme grund er mainstreamingsstrategien i den mellem-liggende periode blevet grundigt kritiseret, dog især i forhold til den manglende implementering. Helle Poulsens kritiske analyse af aktuelle mainstreamingsstrategier i ILO (International Labour Organization) lægger imidlertid vægt på helt andre aspekter. Poulsen stiller spørgsmål til, hvad det egentlig er, mainstreamingsstrategien går ud på; hun fokuserer kritisk på mainstreamingsstrategiens mål: Kønsligestilling.

ILO er en velvalgt case til denne type undersøgelse, fordi ILO mere end så mange andre internationale organisationer virkelig har forsøgt at sætte magt bag de velmenende ord og gode viljer angående køns-mainstreaming. ILO er på mange måder en eksemplarisk case mht. mainstreaming, og samtidig også den ideelle skydeskive for Poulsens troskyldige spørgsmål: Jamen, hvad går det hele ud på? Hvad menes der overhovedet med 'køn' og 'ligestilling'? Hvorfor skal det

nu være så vigtigt? Hvorfor og hvordan bliver noget fremstillet som et problem, og hvad er det, som *ikke* bliver problematiseret?

FN, Verdensbanken, ILO og andre store internationale organisationer er i høj grad med til at sætte rammer for, hvad der kan tænkes og ikke tænkes og måden, der tænkes på angående køn på verdensplan. Der er derfor god grund til kritisk at undersøge disse diskurser, der både afspejler og producerer dominerende tankegange.

Resultaterne af Poulsens analyse falder i to afdelinger – dels med udgangspunkt i, hvad der tales om, og dels med udgangspunkt i, hvad der *ikke* tales om, dvs. det, der bare tages som underforståede forudsætninger for det, som der tales om i de 37 ILO rapporter, som er analysens empiriske materiale. Det viser sig, at 'køn' oftest i praksis betyder 'kvinder'. 'Arbejderen' i ILO, har ikke noget køn. Den, som har køn er 'den kvindelige arbejder'. Den implicite mandlige norm problematiseres ikke.¹ Poulsen fremanalyserer tre forskellige betydninger af ligestilling i rapporterne: Først: at kvinder skal op på mændenes niveau i forhold til arbejdsbetingelser, løn, uddannelse osv. I denne forståelse er det altid sådan, at kvinderne mangler noget, og det må der repareres på som baggrund for at skabe lige vilkår. Samtidig findes der i andre rapporter en helt anden forståelse af ligestilling. Her lægges der positiv vægt på de måder, hvorved kvinder adskiller sig fra mænd, især mht. fa-

militilknytning og -ansvarlighed, og politikken bliver følgelig at arbejde for 'en kulturel forandring' – en ændret arbejdsmarkedskultur, hvor kvinder (og mænd) med familieforpligtelser også kan få plads. I den tredje forståelse af ligestilling sættes fokus på kvindernes deltagelse i faglige organisatoriske og politiske sammenhænge på lige fod med mænd.

I hovedparten af de 37 rapporter konstrueres kvinder som ofre. De falder udenfor normen, de hører til blandt de fattigste, de er ofte analfabeter osv. – hele tiden set i forhold til den mandlige norm, eller rettere i forhold til den norm, som opfattes som almen og ukønnet. Mænd træder kun frem som køn, når de undtagelsesvis optræder på de områder, der ellers defineres som kvindernes, dvs. i forhold til familierelationer. I disse sammenhænge bliver de kønsløse arbejdere undtagelsesvis til 'fædre'.

I analysens anden del retter Poulsen blikket mod de implicite forforståelser i rapporternes konstruktioner af køn og ligestilling, dvs. det, som rapporterne *ikke* taler om. Hvad der her graves frem er velkendt gods fra feministisk teori. Det drejer sig dels om mand/kvinde dikotomien, og det drejer sig i forlængelse heraf om heteronormativiteten, hvor mænds og kvinders heteroseksualitet tages for givet. Mand/kvinde forskellens primat har yderligere som konsekvens, at andre forskelsdimensioner, inkl. forskelle indbyrdes mellem kvinder og mellem mænd, har det med at forsvinde ud af

billedet, således for eksempel den forskel, der undertiden kaldes 'race', og undertiden (som her) 'tredjeverdensforskellen'. Selv om de fleste af de 37 rapporter i hovedsagen handler om såkaldte tredjeverdenslande, er magtforskellen mellem nord (den vestlige verden) og syd (tredjeverden) ikke synlig. Disse konstruktioner indebærer, at kvinder i nord kommer til at fremstå som den implicitte norm, dvs. dem, der allerede har nået den kønsligestilling, i forhold til hvilken resten af verden bliver målt.

Titlen på afhandlingen *The Elusive Gender* peger på, at køn – i de internationale diskurser – ikke er noget særligt klart og entydigt begreb. Snarere er det sådan, at begrebet rummer så mange mulige betydninger, at det bliver uklart, hvad det egentlig indebærer. Analysen af de helt forskellige forståelser af kønsligestilling er et godt eksempel på begrebet "genders" mangetydighed og vaghed. Begrebet er hen ad vejen blevet nærmest ubrugeligt som analytisk begreb, betydningen smutter væk mellem fingrene på én. Deraf dét med 'elusive'.

Netop indsigten i, at begrebet "gender" er ved at være

brugt op, er en af de ting, der gør Poulsens afhandling interessant at læse. Afhandlingens analytiske afsnit er spændende eksempler på, hvor meget interessant og relevant stof til feministisk eftertanke, der kan graves frem ved stædig og målrettet anvendelse af diskursanalytiske metoder. Jeg tror, at afhandlingen kan være til stor inspiration som eksempel på, hvordan denne type analyser kan gennemføres, og jeg har selv haft udbytte af at læse den. Samtidig synes jeg dog også, at diskussionerne på forskellige punkter godt kunne have været gennemført med større konsekvens. Poulsen har selv været ansat i ILO og har i forlængelse heraf ambitioner om at se feltet med et dobbelt-perspektiv: Som tidligere ansat og som uafhængig forsker. På dette punkt lever afhandlingen imidlertid ikke op til sine egne ambitioner. Poulsen positionerer sig teoretisk og metodisk, dvs. som forsker, men praktikeraspekterne af det annonce-rede insider/outsider perspektiv leder man i afhandlingen forgæves efter.

Et andet punkt, hvor jeg savner en mere udfoldet diskussion, er omkring de forskellige forståelser af kønsligestilling,

som viser sig i ILOs rapporter. For mig at se er der kønspolitisk set en verden til forskel på en tilgang, der peger på at kvinder skal på niveau med mænd set i forhold til en tilgang, der peger på nødvendigheden af en ændret arbejdsmarkedskultur. Hvor den førstnævnte er trivial og begrænset, peger den sidstnævnte med velplaceret kritik på et område, hvor den aktuelt dominerende neoliberale verdensorden kommer åbenlyst til kort, og derved på en diskussion af også den vestlige verdens begrænsninger hvad kønsligestilling angår. Det havde været nærliggende i højere grad at gå ind i denne kritik, når det hele nu handler om at diskutere og problematisere ideer om ligestilling.

*Signe Arnfred, mag.art., lektor
Nordiska Afrikainstitutet og
Institut for Samfund og Globalisering, RUC*

NOTE

1. En undtagelse er her én enkelt ILO rapport, en bestilt analyse af eksisterende forskning angående mænd og maskuliniteter.